

CSABA László

A KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALAT-FEJLESZTÉS MAKROÖKONÓMIÁJA

- Kínálati oldali megközelítés -

A szerző tanulmánya a gazdaság nevesített területét segítő gazdaságpolitikai és rendszerbeli lépések körét kívánja feltárni – a teljesség igénye nélkül. Munkáját empirikus elemzések segítették a piaci kapcsolatok, az adózás, a második gazdaság és a foglalkoztatás összefüggéseinek feltárásában. A publikáció a témát szelektív és normatív megközelítésben tárgyalja.

Ez a tanulmány¹ a magyar kis- és középvállalkozások adózási és piaci környezetét vizsgáló kutatás keretében készült, és a gazdaság e területét segítő gazdaságpolitikai és rendszerbeli lépések körének feltárását célozza, a teljesség igénye nélkül. A kutatás keretében született más tanulmányok vizsgálják a közép-európai országok – mindenekelőtt a keletnémet országrész és Csehország – tapasztalatát, a versenypolitika alkalmazásának esélyeit, a kockázati tőke szerepét – különös tekintettel az új törvényi szabályozásra –, a kisvállalkozói bank kialakításának esélyeit és a reformszocialista örökség hatását. Empirikus elemzések tárták fel a piaci kapcsolatok, az adózás, a második gazdaság és a foglalkoztatás összefüggéseit.² Nemrégiben átfogó tanulmány rendszerezte a területen működő intézményeket és tevékenységüket (Kállay L. és társai, 1997). Ezért a jelen írás szelektív és normatív megközelítést alkalmaz.

Szelektív, amennyiben ehelyütt csak azokról a kérdésekről esik szó, amelyeket a téma jelentősnek mondható irodalma jórészt elhanyagol (beleértve az irodalomba az érdekképviseltek folyamatosan megjelenő javaslatait is). *Normatív*, amennyiben a nemzetközi kutatások azon eredményeinek kiemelésére irányul, amelyek a sajátos hazai környezetben alkalmazhatóak lehetnének. Néhány radikális és mérsékelt javaslat vizsgálatára is sor kerül, mégpedig *megvalósíthatóságuk és gazdaságpolitikai*

jelentőségük szempontjából egyaránt. Ezért áttekintünk néhány olyan felvetést is, ami ugyan aligha számít a tudományosság csúcsteljesítményének, ámde a gazdaság szabályozást formáló jelentős tényezőktől hallható, időnként visszatérően.

A kisvállalkozások támogatásának gazdaságelméleti kerete

A jelen kutatás egésze kínálati oldali megközelítésben folyt. Ezt nem célszerű összekeverni a felfogás ama primitivizált változatával, ami a korai Reagan korszakból szűrődött át a hazai közéleti (nem annyira szakmai igényességű) vitákba. Eszerint az egyszeri és nagyarányú köztehercsökkentés a lendületes gazdaságfejlődés szükséges és egyben elégséges feltétele is lenne. Amint formalizált úton is igazolható, a köztehermérséklés vezethet ugyan többletberuházáshoz, ez azonban egy sor további feltétel meglététől függ. Utóbbiak közé tartozik a pénzügyi közvetítő rendszer állapota és fejlettsége, a gazdasági szereplők várakozásai, sőt a várható többlethozam is, más területekhez (így a fogyasztáshoz, a devizaszámhához, a külföldi befektetéshez és az állampapírok jövedelmezőségéhez) mérten. A kiegészítő feltételek híján végbevitt köztehermérséklés csak az infláció és az eladósodás útjára vezet (amint épp a Reagan korszakban is megfigyelhető volt).

Kínálati oldalúnak valójában az a megközelítés tekinthető, ami szerint a gazdaságpolitika feladata, hogy elősegítse az *inflációmentes növekedés tényezőinek érvényre jutását*. Ehhez átlátható szabályozási keretre van szükség, továbbá a külső gazdaságosság (externáliákat) biztosító lépésekre, makroökonómiai megalapozásra, végül, de nem utolsó sorban *azok segítésére, akik magukon próbálnak segíteni* (abban, hogy ez sikerülhessen). Ez utóbbi természetesen értékrendi és politikai választás. E fölvetés nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy a *társadalom lehető legnagyobb részét produktív módon integrálják*, a gazdasági folyamatban érdekresszé tegyék, miközben mellőzik az állami gyámkodást. Azaz teret hagynak arra, hogy az egyének sajátos helyzetükhöz kötődő, csak náluk meglevő helyismeretük és tudásuk birtokában alakítsanak ki versengő életstratégiákat, saját ízlésük, választásuk és értékbeállítódásuk alapján, mindenféle egyenrecept elkerülésével.

Ebben a felfogásban a kisvállalkozás-ösztönzés több szempontból is fontos. Közvetlen gazdasági értelemben így keletkeznek új gazdasági szereplők, így marad fenn és élénkül a jólétnövelés peremfeltételét jelentő verseny, és ez a terepe a műszaki és a szervezeti újítások jó részének is. Ehhez Magyarországon és a többi átalakuló országban az a társadalompolitikai feladat is társul, hogy visszaintegrálják azokat a rétegeket, amelyek *tömegesen* szorultak ki a gazdasági vérkeringésből a rendszerváltozás időszakában³ – a szocialista nagyipar, a nagyüzemi mezőgazdaság, a magánkézbe kerülő vagy csak ellátatlanul maradó közszolgáltatások területéről. Ők többnyire a második gazdaság vagy a szociális juttatások, vagy – többnyire – a kettő társítása révén találtak megélhetést.

A kínálati oldali közelítésben a *verseny* megteremtése, fenntartása és erősítése minden részpiacon önérték, csakúgy mint a *vagyon létrehozása* (szemben a szociálpolitikát a mai napig terhelő elosztásközpontú megközelítéssel). A vagyont létrehozó/gyarapító, öntevékeny és versenygerjesztő tevékenység ezért a *külső gazdaságosság egy kézenfekvő változata*, s e minőségében érdemel támogatást a közhatalom részéről is. A kisvállalkozás eredményes támogatásából a következő külső hatások adódnak a társadalom javára. Vállalatgazdasági szinten többféle és jobb minőségű áru és szolgáltatás jön létre vele, mint nélküle. Társadalmi oldalról a kevesebb lecsúszott elem önmagában jó, az ezzel járó kisebb bűnözés, nagyobb társadalmi egybetartozás a vívmány. Gazdaságpolitikai szinten pedig a piackonform politika szélesebb körű elfogadottsága, és a magángazdaság, valamint a képviselői demokrácia erősebb beágyazódottsága a politika fenntarthatóságának egyik peremfeltételévé válhat.

Bár érthető, mégis ellentmondásos, hogy a vállalkozásösztönzéssel foglalkozó hazai tanulmányok szinte kizárólag az EU-gyakorlatra összpontosítanak. Ez az országcsoport ugyanis más társadalmi érettségi fokot ért el. A háromoldalú egyezkedés és a szervezett érdekképviselő meghatározó szerepe régi skandináv, holland és osztrák-német hagyomány. Magyarországon erről – már formai okokból is – szó sem lehet.⁴

Az EU-országok többségében régóta érvényesül a jogállamiság, és stabil a pénz. Egyeseknél – Dél-Európában – mindig is kisvállalati túlsúly érvényesült. Mindent egybevetve az EU-országok megoldásai épp azon tényezőkön alapulnak, amelyeket Magyarországon most kell még létrehozni, lehetőleg az uniós csatlakozás idejéig. Ezért a jelen helyzetben hasznosabb lehet más, ugyancsak átalakulásban levő országok megoldásait tanulmányozni, olyanokét, akik ugyancsak a fejlett piaci infrastruktúra *kialakításának* feladataival küzdenek. Ekkor pedig a latin-amerikai és az orosz tapasztalat gyakorlatilag érdekesebb lehet – mondjuk – a svájcínál.

Az EU-ról szólva fontos előre bocsátani, hogy miközben a brüsszeli bürokrácia természetéből adódóan mindent egységesíteni akar, az adómértékektől a nyitvatartási időn át az uborka és az óvszer paramétereit, a tagállamok gyakorlata minden érdemi kérdésben eltér egymástól is, és a brüsszeli sémáktól is. Igaz ez a kisvállalkozás központi és helyi eszközökkel való támogatása közti arányra, a kedvezményes finanszírozás lehetőségeire és a teljes intézményrendszerre is (Román, 1998, 75. o.) – mégpedig az egységes európai vállalati alapokmányon folyó erőteljes és sokat reklámozott munkálatok közepette is. Ezért az EU-ra hivatkozva szinte bármit és bárminek az ellenkezőjét elrendelhetik a szabályozók, kezük nincs megkötve.

A kis- és középvállalatokat három szempont szerint szokás elemezni. A *politikai* megközelítés abból indul ki, hogy a hazai foglalkoztatottak kétharmada található e területen. A különösen érzékeny 1992–95-ös időszakban például a nagyszervezetekből leépítettek nem kevesebb, mint 80 %-a e területen talált új megélhetést (Kőhegyi, 1998, 47. o.). E felfogásban a kisvállalati kör főképp szavazóbázis, ezért szokás nagyvonalú (esetenként felelőtlen) köztehermérséklési ígéretbe bocsátkozni, főleg válsztások idején. A második felfogás az *adóhatósági*, ami a különféle okokból kieső (és eleve mindig elégtelen) állami bevételek behajtási terepének tekinti ezt a kört. Az adóhatóság – kimondatlanul – a szervezett adócsalás fő terepének tekinti a kisvállalkozást. A hetvenes évek szemléletét követve, a bérből élők nevében és a közteher-

viselés saját maga által adott értelmezése szerint,⁵ a viszszaéléseket ellensúlyozó társadalmi igazságosság képében lép fel. Amit a vállalkozók a hivatal packázásaként élnek meg, az a másik oldalról a közteherviselés érvényesítése, és ekképp erkölcsi kötelesség. Végül – harmadikként – az önjelölt és a valódi (nem mindig reprezentatív) *érdekképviselők* nézete említhető. Ők többnyire a „nekünk is tessék már egy kis pénzt adni” elvi alapon állnak és ódivatú (közép)osztályharcos követeléseket karolnak fel. Ezért szubvenciókat, adómentességeket, olcsó pénzt és garanciákat követelnek, az adórendszerben érvényesítendő horizontális és vertikális méltányosság szempontjának teljes mellőzésével (legutóbb a KÉSZ javaslatában, ismerteti: *Napi Gazdaság*, 1998. július 25.). A legszebb javaslatok arról szólnak, hogy ki ossza/oszthassa el a közpénzeket, lehetőleg minimális ellenőrzés nélkül.

Az elméleti irodalomban azonban komolyabb föltevés is található. Az egyik ilyen a kisvállalkozást a nagyvállalati szervezet – olajválságok óta megfigyelt – általános válságra adott válaszáként tekinti. Ezért vállalatgazdasági szempontból a rugalmasságot, társadalmi szempontból pedig a munkahelyteremtést és a szerkezeti illeszkedést emeli ki a vállalkozásösztönzést indokló szempontok közül (Tibor, 1997, 19. o.)

Az *újítások* jelentékeny irodalmában kitüntetett szerepe van a kisvállalatoknak, főleg a Szilikon-völgy összefüggésében. Számos ágazatban visszájára fordultak a nagyságrendi megtakarítások, ahol pedig ez megmaradt, maga az ágazat épül le (mint a textil- és a kohóipar). A hagyományos ágazatok jó részében az egyedi igények kiszolgálása jövedelmezőbb lehet a tömegtermelésnél. A rugalmas munkaidő iránti társadalmi igény megnőtt, épp úgy mint a katonas al-fölrendeltséggel szembeni ellenszenv, épp a legképzettebb rétegekben (de nemcsak ott).⁶ Terjed a tevékenységek kihelyezése (outsourcing), a beszállítók alkalmazása, és az önfoglalkoztatás iránti igény is (Román, 1997, 48. o.). Így pedig a hagyományos vállalatgazdaságtan sugallata ellenére a kisvállalkozásnak nem eleve elrendelt a helye a gazdaság elmaradott szektorában. Sőt, a nagy szervezetekben jellegzetesen épp a standardizált, betanított munkát igénylő tevékenységek maradnak meg, ahol a méretgazdaságosság megmaradt versenyképességi szempontként. A személyi számítógépek elterjedése pedig egy sor területen a fizikai infrastruktúra elégtelenségéből adódó hátrányokat is ellensúlyozhatja, vagyis a *területi decentralizációnak* is kedvez (a szervezeti mellett).

Fontos kiemelni, hogy a kis- és középvállalatok világszerte igencsak eltérő jellegű, színvonalú, zsánerrű tevékenységeket folytatnak: egyfelől az adótanácsadók és számítógép-szakértők, másfelől az önellátó földművesek és az időszaki árusok is e körbe sorolódnak. Ez eleve azt jelenti, hogy nincs tere az egységes gazdaságpolitikai kezelésüknek, még kevésbé értelmezhető e körre a közgazdaságtan kedvenc fogalma, az optimalitás. Különbőféle vállalkozásokat különböző eszközökkel lehet támogatni, ha kell. Ezért a terület kisvállalkozási törvény révén megcélzott kormányzati fölkarolása félreértésnek tűnik. Hasonlóképp az USA kisvállalkozási hivatalát idéző központi hatóság fölállításának ötlete – ami valamennyi, e területet érintő pénzalapot egyetlen kézbe fogna⁷ – a hazai nehézségekre adott formális, bürokratikus válaszadási kísérletnek tűnik csupán.

A nemzetközi tapasztalatok (ld. pl. Cotter, 1996, 50. o.) szerint legalább két fő csoportra kell osztani a kisvállalkozás-ösztönzést. Az egyik oldalon vannak a megélhetési, szegénységnyhító törekvések. A másik oldalon állnak a mikrovállalkozásokat kisvállalkozássá, valódi nyereségelvű vállalkozássá fejlődését serkentő lépések. Az első kör a szociálpolitika körébe illik, a sikermutatók sem a készpénzáramlás vagy a tőkeérték, hanem a nők gazdasági helyzetének javulása,⁸ vagy a gyerekélelmzési mutatók közt keresendők. A második körben a sikermutató az, hogy terem-e fizetett munkaalkalmat, és utóbb képes-e középvállalattá fölfejlődni. Mind céljai, mind eszközrendszere tekintetében eltérő megítélés és megoldás szükséges, nem központi általános kisvállalkozás-buzdítás.

Az első körbe tartozó megoldások hazánkban különösen fontosak lehetnek a depressziós keleti és északi országrészekben, és a tömbszerűen leszakadó cigányság sorsának jobbra fordításában. A munkapiaci politika eddig az átképzésre, a szociálpolitika a segélyezésre szorítkozott. Az első – a magas ingázási költség miatt – nem segített, az átképzett emberek nemigen találtak helyben⁹ új munkát.

A második körben a kilencvenes évek fontos változást hoztak. A világszerte kibontakozó piacgazdasági reformok részeként *előtérbe került a mikrovállalkozások valódi vállalatává válása*, az önfoglalkoztató szint meghaladása, sérülékeny pontjaik támogatása révén. E tekintetben mind az ázsiai, mind a latin-amerikai tapasztalatok kiemelik a *makrogazdasági keretek* rendbetételének központi szerepét. A témát áttekintő IABD elemzés szerint (Torecko-Kolshorn, 1996, 44. o.) az árstabilitás, alacsony deficit, kissé pozitív reálkamatok és áttekinthető

szabályozás híján indított kisvállalkozás-fejlesztési programok rendre dugába dőltek.

A makroelemek kialakítását a kedvező mezoklíma kialakítása követi: a lehetőségek megteremtése (a piacra jutás korlátainak leépítése),¹⁰ a források (hitellehetőségek, kereskedelmi és üzleti szövetségek formájában), valamint a *támogató intézmények* kialakítása, ami főleg területi szinten fontos. Ez a felismerés Magyarország számára a vállalkozásfejlesztés *decentrális eszközeinek* jelentőségét emeli ki, ahol elsősorban a területi önkormányzatok *társfinanszírozási képességének* (és hajlandóságának) javítása lenne sürgető (Dóczy, 1998).

Az eddigiekből már adódik néhány fontos következtetés. Először: ha korábban a kisvállalkozás-fejlesztés ágazati célprogramként vetődött föl, mára ez a *makro-gazdaságpolitika egészének szintjére* tevődött (mert ott lehet számára releváns intézkedéseket hozni). Másodszor: ha korábban a külön ösztönzők és támogatási eljárások álltak előtérben, mostanra az általános *szabályozási környezet* minősége vált perdöntővé. Harmadszor: ha korábban a vállalkozásfejlesztés az olcsó hitel/puha pénz követelésével volt egyenértékű, mára a hangsúly az *életképes, önjáró egységek megteremtésére* tevődött át, így pedig a szabályozó figyelem a közvetítőkre, nem pedig a támogatottakra irányul.

A kisvállalkozások Magyarországon

Az 1–5. táblázat (lásd a 15–16. oldalt) a magyar kis- és középvállalati kör elmúlt évekbeli fejlődésének mennyiségi áttekintését adja. Figyelemre méltó, hogy az egyéni vállalkozások száma már 1995-ben sem nőtt, 1996–97 során pedig egyenesen csökkent. A mikrovállalkozások másik jellegzetes formáját jelentő egyszeres könyvvitelű cégek növekedése is 1993 óta szakadatlanul lassul. A 3. táblázat tanúsága szerint a klasszikus induló vállalkozások száma is stagnál. A „működő vállalkozások” fogalma pedig arra utal, hogy a bejegyzett cégek harmada csak papíron létezik.

Ennél is visszafogottabban érzékeli a helyzetet Román (1998, 73. o.), aki szerint az egyéni vállalkozások harmada pusztán kiegészítő jellegű, másik részük olyan szolgáltatást nyújt – például lakáskiadás – ami más országokban nem is számít vállalkozásnak. Ráadásul a valódi vállalkozó rendszerint több cégben tartja vagyonát a hatósági önkény elleni védekezésépp, valamint profitbújtatási céllal. Ezt figyelembe véve a kisvállalkozói szektor hazánkban egyáltalán nem tekinthető különösebben fejlettnak, bár a foglalkoztatottak 96,7 %-a

mikrocégeknél, 1,8 %-uk pedig kisvállalatoknál dolgozik (v. ö. 2. táblázat).

A kisvállalkozói kör sebezhetőségét jól mutatja az 5. táblázat, ahol nyomon követhető a hitelforrásokhoz való elégtelen hozzáférésük, amit különösen az e cégeknek nyújtott nettó hitelállomány szűkülése érzékeltet. A vállalati kör sorsa a makrokörnyezettel együtt mozog, az ismert földrajzi különbségeket leképezve (4. táblázat), a lendületesen fejlődő főváros és a lemaradó Borsod közti távolodást is megjelenítve.

A kisvállalkozások törékenysége könnyen megérthető. Mivel az 1990–92 közti időszak gazdaságpolitikáját a fizetési mérleg (jórészt öröklött) feszültségének kiigazítása határozta meg, a belső piac egészében összehúzódott. Mint a folyamatot részletesen föltáró mennyiségi elemzés (Borszéki, 1998) újolag igazolta, ez főleg a középrétegek lecsúszásával járt. Miközben a luxusfogyasztás és az önfogyasztásra termelés egyaránt megnőtt, a középrétegek jövedelme és fogyasztása egészen 1997-ig folyamatosan csökkent. Más szóval *a kisvállalkozói kör termékei és szolgáltatásai iránti végső kereslet legfőbb összetevője rossz állapotban volt, ez pedig határt szabott a kör egésze által elérhető növekedés mértékének*. Mivel a kisvállalkozás jellegzetesen nem a külpiacon termel, e kör számára a föllendülést csak a belső piac megélénkülése teremthette meg.

A kisvállalkozói szektor gyengését más oldalról világítja meg a 6–9. táblázat (17. oldal). Míg a nagy cégek az adóknak csak 31,6 %-át fizették (1992-ben még 45 %-át), ugyanez a kör élvezte az adókedvezmények 71,7 %-át (1992-ben még csak 26 %-át); egyben ugyanők kapták a támogatások 43,5 %-át. Ez *nem* kifejezetten a makroökonómia által megkövetelt *semleges adóztatás*, ami a nemzetközi cégeknek adott túlságosan nagyvonalú kedvezményeket jeleníti meg. E kedvezményeket egy olyan szakaszban kapták az érintettek, amikor a hazai átalakulással kapcsolatos bizonytalanságokkal terhes első szakasz már bizonyára lezárult. 1992–95 között a beruházások 58 %-át valósították meg nagy cégek, 26 %-át közepes, 16 %-át kis-, és mindössze egy %-át mikrovállalkozások (Kőhegyi, 1998, 52. o.). Ez utóbbi közvetett bizonyítéka annak, hogy a mikrovállalkozások jó része a nyomasztó tb-terhek kikerülésére alakult. Ehhez a munkaadó által kijelölt/átminősített dolgozók pusztán számviteli tekintetben váltak schumpeterivé.

Más empirikus felmérések is azt emelik ki, hogy a hazai viszonyok közt különösen fontos a nyereségtermelő vállalkozók és a kiegészítenciák közti különbségtétel, hisz utóbbiak egyetlen vagy fő megélhetése és időöltése

is a családi „vállalkozás” ügyeinek vitele. Bencze (1998, 170. o.) felmérése szerint a kisvállalkozások fele még a maga számára sem készít üzleti tervet, vagy ha mégis, az legföljebb féléves kitekintésű. A stratégiai szemlélet hiánya, a szabályozási és a piaci környezet elégtelen ismerete e cégek jellegzetes gyengéje. Épp ezért az említetteken segítő helyi tanácsadó központok társfinanszírozású¹¹ működtetése jelentős segítséget nyújthatna. Ennek természetesen nem sok köze van a több érdeképviselet által sikerrel követelt – bár számukra (Vereczkey, 1998) még mindig elégtelen – közhatalmi funkciók átruházásához. Hasznosabb lenne a Latin-Amerikában sikerrel alkalmazott megoldások révén a tanácsadó központok fokozatos önjáróvá tételét megcélozni, feladatukká pedig a vállalkozások eredményessé tételét tenni (a pénzek elosztásának rögzítése helyett, ahol hivatali szokás szerint jelenleg az eredmény a ráfordítással azonos, hisz csak az utóbbit mérik).

Hasonló eredményekre vezet a hazai közép vállalkozások helyzetének elemzése. Ezek gyakorta nem férnek hozzá a megfelelő értékesítési csatornához, elégtelen a döntéshozatali képességük, elavult az eszközállományuk és alultőkésítettek. Benedek (1997, 58. o.) épp e tényezők elegyében látja a közép vállalatok fuldoklásának fő okát. Bár a közép vállalatok közt csak azok maradtak fenn, amelyek találtak termékeiket megfizetni hajlandó vevőkört, az ezen keletkező nyereségük a jelentős újításokat, új termékeket vagy új értékesítési csatornákat igénylő beruházásokra már nem elegendő. E körben a *bérmunka és a kollektív értékesítési és marketingeszközök* bevetése is segíthet. Az ezen utóbbiakat támogató közkiadások kínálati oldali szempontból indokolhatók, különösen ha az igénybevételüket elősegítő tanácsadás *részfinanszírozásával* is kiegészül.

A magyar makrogazdaság fő vonásainak ismeretében nem nehéz megjelölni néhány olyan szabályozási pontot, ami bizonyára nincs rendben. Először: a nagyvállalatok tendenciózus előtérbe helyezése makroökonómiai alapon semmiképp sem igazolható.¹² E megállapítás érvénye alól átmeneti kivételt jelenthet a korai rendszerváltás bi időszak, amihez az átalakuló ország piacára való belépést a megszokás, a társadalomlélektani tényezők, az előítéletek, az általános bizonytalanság és a mindezeken miatt eltúlzott kockázatkerülés együttesen riasztja el. Az e hatást ellensúlyozó kedvezmények valószínűleg nem voltak elkerülhetők az 1988–92 közti időszakban, ugyanakkor *bizonyára fölöslegesesek voltak már az 1994 utáni időszakban*. Másodszor: mint több elemzés is részletesen bemutatta (pl. Voszka, 1995) a nagy cégek számos

– többnyire nyilvánosságra sem kerülő – kedvezményt harcoltak ki egyedi alkuk révén. Ezek közé tartozott a korábbi adósságok átütemezése (az adóskonszolidáció, a reorganizáció vagy a magánosítási alku részeként), a célzott adókedvezmények nyújtása, a privatizáció keretében átvállalt kötelezettségek és garanciák, a közhatalom által viselt környezetvédelmi, átképzési és előnyugdíjazási kiadások, és sok más hasonló, kisvállalatok részéről föl sem vethető könnyítés.¹³ Harmadszor, a magyar közteher szint¹⁴ közismerten a svéddelel vetekszik. Ez ugyanakkor meglehetősen nagyvonalú adóigazgatással társul, ahol állami cégek is rendszeresen sokmilliárdos tartozást halmozhatnak fel. Ez a – magas kulcs és gyenge behajtás – kettős annak a tankönyvi példája, hogy mikor *nem* érvényesül a közteher viselés. Miközben a közterhek elkerülésére való ösztönzés erős, a kibúvás veszélye/költsége csekély, a valóságosan érvényesülő közteher viselés így fölöttébb egyenlőtlen (v. ö. Semjén, 1998).

Az adóbehajtás gyengeségét föltételező modellben a gazdaságelmélet szerint (McLaren, 1998, 675–676. o.) célszerű az összes közterhet az egyik (megfogható) szektorra terhelni. Magyarországon ennek a fordítottja történik, amikor az adóhatóság az alkotmányosság és a hatékonyság szempontjait is mellőzve, a kisvállalkozói körben próbálja meg behajtani mindazt a kiesett jövedelmet, amit a nagyvállalati körben adott egyedi kedvezmények miatt a kincstár nélkülözni kénytelen.¹⁵ Ezt a társadalombiztosítási önkormányzatok ellenőrizhetetlen – és a költségvetési számok által eleddig még sosem korlátozott – gazdálkodása csak súlyosbította. Az a közismert adópolitikai alapelv, mely szerint szegény országban kevesebb közterhet kell kivetni a növekedés gyorsítása érdekében, hazánkban sosem jutott érvényre.

Az *áttekinthetőség* és az *egybehangoltság* aligha érvényesülhet az olyan rendszerben, ahol hivatalosan is negyven fajta adókulcsról és 183 féle társadalombiztosítási járuléktételről tudnak. Ez önmagában bizonyítéka annak, hogy az adórendszert – az irodákban vitatott versengő elvi megfontolások helyett – a lobbizás és az egyedi helyzetre szabott intézkedések elburjánzása alakítja. Az a – Semjén (1998) által bemutatott – folyamat, hogy a személyi jövedelemadó aránya a jövedéki tételek ellenére rendre nő, semmilyen adópolitikai megfontolásra sem vezethető vissza, hanem a *sodródás világos jele*. Az adóigazgatás hatékonyságát nem illik bolygatni. A szabályozó képzelete szabadon szárnyal, nem köti gúzsba semmiféle hatékonysági megfontolás. Némely szabály betartása – például a családi pótlék jogosulatlan igénylését ellenőrző rendelet – ugyanannyiba került, mint

az általa fölszámolt visszaélésből fakadó kár volt.¹⁶ Ez még inkább igaz, ha az eljárási költségek közül nem csak az adóhatóság által viseltek veszik számításba. (Gergely, 1998, 350. o.) Az egészségbiztosítási hozzájárulás megfizetésének igazolása valószínűleg kerül annyiba (munkaidő, postaköltség stb.), mint amennyibe az ily módon megakadályozott illegális gyógyellátás kerülne (hisz a lakosság 98 %-a valamilyen jogcímen ügyis biztosítva van). A közbeszerzési eljárások többsége eddig egyensúlyban volt az általuk elért megtakarítással. A Magyar Államkincstár működtetése révén sem sikerült eddig jelentős nettó megtakarításra jutni (holott a költségek jó részét itt eleve externalizálták, a folyamodókra hárították¹⁷). Így pedig, mint még igazoljuk, a *makrogazdasági alap rendbetétele és a dereguláció együttesen* jelentősen javítaná a magyar közteherviselés hatékonyságát és méltányosságát egyaránt. A *kisvállalkozások* számára is épp ez teremthetné meg a *kedvező szabályozási közeget*, hisz épp ez a kör, amit a túlszabályozásokból adódó tranzakciós költségek aránytalanul sújtanak (beleértve az adószakértő és a könyvvizsgáló díját). Ha ez az alaphelyzet nem javul, az ágazati és más külön vállalkozásfejlesztő programok mindegyike hamvába holt, mint ezt Ukrajna példája látványosan szemlélteti (v. ö. Kaufmann, 1997).

1987-ben Magyarország elsőként vezette be a térségben a *korszerű nyugati adózási rendszert*. Ez minőségi ugrás volt, amennyiben az adózási elveket törvény szintjén rögzítették. Sőt, elvileg több évre stabil szabályok jöttek (jöhettek volna) létre, ami legalább a rendszerre (ha nem is a mértékekre) igaznak bizonyult. Az állami bevételek súlypontja a fogyasztáshoz kötődő adókra tevődött át. Így az ország – néhány más átalakuló államtól eltérően – nem szembesült a fiskális bevételek zuhanásszerű kiesésével, még a korai átmeneti időszakban sem.

A magyar adózás elemzésében élesen elkülönítendő a *rendszer* a beleépített *mértékektől*. Miközben a rendszer felfogása és működési elvei az EU-országok gyakorlatát idézik, már a korai elemzések (Koltay, 1993) kiemelték alapvető gyengeségét. A mértékek kiszámításában ugyanis az volt a vezérelv, hogy véletlenül se bontsa meg a bevezetések öröklött jövedelemelosztási arányokat.

Érdemes fölidézni, hogy külföldi elemzők (Jarvis-Pudney, 1996) is a hazai rendszer fő sajátosságaként említik föl a benne érvényesülő *igen erős újraelosztást*. Ez főképp a több kisgyereket nevelő családok rovására és a politikailag igen aktív nyugdíjasok javára érvényesül. Az adórendszert a célzottság hiánya is jellemzi, vagyis az egyedi kedvezmények nem állnak össze semmilyen egy-

séges rendszerrel. Mindez makroökonómiailag azt jelenti, hogy *az adórendszer a vagyongyarapítás és a növekedés szempontját elhanyagolja, miközben újraelosztó vonásai túlsúlyosak maradtak*.

A hazai adórendszer kedvező vonásait mennyiségi elemzések (Tóth-Ábrahám, 1996) mutatták ki. Ezek egyike, hogy *gyenge gazdasági aktivitás* (sőt, visszaesés) *mellett is jelentős állami bevételt biztosított*, ami minden adórendszer *alappeladata*. Ez az elem erősödött 1996–97-ben, amikor a társadalombiztosítási alapok 50–80 Mrd Ft-os túlköltekezését a terven felüli adóbevételek hozták egyensúlyba. E többletbevétel a gazdasági élénkülés és a szigorodó behajtás együtteseként adódott.

A magyar adórendszer másik, ugyancsak a fönti elemzés által igazolt előnye a vertikális méltányosság biztosítása. Ma ugyanis, ha a közvetett adókat is figyelembe vesszük, nem kevesebb, mint a teljes adóterhelés 37 %-a jut a felső jövedelmi tízedre. Az elbliccelt személyi jövedelemadót túlkompenzálja a közvetett adók magas részesedése (beleértve az áfa, a luxusadó, a fogyasztási adó, a vám tételét célzott körben). Bárki, aki ma 51 millióért Porsche autót vesz, legalább 35 milliónyi közterhet fizet; a benzinár 70 %-os adótartama is hasonló hatású.

Így egyes adóhivatali vezetők és közszereplők megnyilatkozására rácsfolva a *magyar adórendszer jelenlegi állapotában már biztosítja a méltányos közteherviselést, így az adóigazgatást nem szükséges további népművelői és fegyvermezői feladatokkal terhelni*. Ez a felismerés különösen a kisvállalkozók szempontjából lehet fontos, hisz minden felmérés szerint épp itt hat elrettentően a közteherviselés túlzott bonyolultsága és gyakorta *önkéntes szabályértelmezése*. A költségelszámolás szigorítása, ami különösen az 1996–98 közti időszakban erősödött fel, *különösen az önfoglalkoztatói és a kényszerállalkozói kört sújtotta*. Ez az a kör ugyanis, ahol az üzemviteli és a megélhetési költségek *valóban nem válnak el élesen*. Az adóhatóság szétválasztást célzó törekvése mesterkéltnek és kevésbé hatékonyaknak tűnik.

Az egyéni vállalkozások számának csökkentése, valamint a harminc %-os arányt meghaladó alvó vállalkozások már jelzik, hogy az *önfoglalkoztatási kísérletek jó része megbukott*, a kezdeményezők a szociális ellátó rendszerbe, a második gazdaságba vagy az ezek közti ingázásba szorultak. Ez bizonyára költségesebb és társadalmilag is rombolóbb, mint az, hogy e vállalkozások telefonbeszélgetéseiket költségként leírták. A szakmai jövedelem-minimumok meghirdetése a pénzügyi szabályozás önkényes eleme. Az induló vállalkozásoknak gyakorta hosszabb ideig magas bevezetési költségeik vannak.

Ezt 1997-ben a világ egyik leggyorsabban növekvő bankja, az ABN-AMRO magyar ága tapasztalhatta (veszteséggel zárva a fejlesztési költségek miatt). Más vállalkozók csak időszaki kereslettel számolhatnak, nemcsak a Bala-tonnál. Az a tény, hogy Budapest és Békés közt 4:1 arányú jövedelmi különbség van, már eleve kétséssé teszi az országos szakmai minimum értelmét.

A jövedelembecslés lehetősége – anélkül, hogy vitás esetben a bizonyítás kötelezettsége a hatóságot terhelné, s anélkül, hogy egyszerű és olcsó közigazgatási bíraskodás védené a vállalkozót – szintúgy az önkényes-séget intézményesíti. Ezt makroökonómiailag nem lehet indokolni. A fegyelmezési cél, vagy az adóhatóság önértelmezése – mint a bérből élők fogadatlan prókátora – valószínűleg jól megmagyarázza ezt a technikát, bár ez sem nem makrogazdasági, sem nem ökonómiai érv. Valójában az államszocialista felfogás öröksége kísért, ahol a vállalkozás, a spekuláció, a nyerészkedés eleve bűnös tevékenységnek minősült, és hivatalból üldözendő volt. Másfelől, mint Gábor (1994) helyesen kiemelte, a második gazdaságból kinőtt vállalkozás nehéz öröksége a hivatalos és a nem hivatalos szféra közti egyensúlyozás, a játékszabályok kijátszásának „virtusa”, a közteher-viselés semmibevétele, ami *nem illeszkedik a civilizált piacgazdaságokban elfogadott magatartási normákhoz, azok kialakulását maga is akadályozza.*

Az *adótudatosság elemzése* (Kornai-Csontos-Tóth, 1997) igazolta, hogy hazánkban igen szűk körben ismerik (fel) a közterhek viselése és a *közzolgáltatások szintje közti közvetlen kapcsolatot.* Ez jórészt azzal függ össze, hogy a közterhek túlnyomó része a foglalkoztatottak előtt sosem jelenik meg, mert vagy a munkaadó fizeti (az 55 % tb-járadékból 45 %-ot), vagy közvetett adó (és az árcédulán nincs részletezve). Míg egyes elemzők ezt az elemi tényt is kétségbe vonják, az adóhivatal által készített felmérés (ismerteti: Nagy G., 1998) szerint a magyar polgárok 75 %-a elvi alapon elutasítja az adózást („törvényesített rablás”), míg Hollandiában kétharmados az elfogadottsági arány. A hollandokkal szemben a magyarok az adózást az állam *egyoldalú és főképp önkényes tevékenységeként* élik meg, aminek semmi köze az állampolgári jogon járó szolgáltatásokhoz, azok színvonalához.

Ezért helyi adók bevezetésének kísérletei – a tehó 1988. évi csúfos bukása után – megbuktak; csak az 1,3 %-os iparüzési adó bizonyult számottevőnek. Az érett piacgazdaságok jórésztében bevett – és az EU Bizottság által is fölkarolt – vagy adóztatás lehetőségeit a részletes szakmai elemzés (Hetényi, 1995) borúlátóan ítélte meg, főleg ha a nyilvántartás és ellenőrzés költségeit realisan veszik figyelembe.

Az elmondottak alapján a magyar adóigazgatás két meghatározó gyengesége is belátható. *Először:* a korábbi részben kifejtett normatív megállapítások ellenére az *adózás a kisvállalkozások teljes körét egységesen kezeli.* Ez eltekint a szektor sokszínűségétől és sérülékeny voltától. *Másodszor:* nyilvánvaló egyoldalúság az újraelosztó szempontot minden más elé helyezni. Miközben másfélmillió munkahely szűnt meg, a foglalkoztatás szintje 1997 végére sem emelkedett 3,3 millió fölé. Azaz a gazdaság nem teremtett annyi munkahelyet, hogy jogos és lehetséges lenne a bérből való megél(het)ést mércének tekinteni. A kisvállalkozók jó része belekényszerült e szerepbe. A *valódi társadalompolitikai választás* tehát nem a kisvállalkozás vagy a vis-sza az iparba/hivatalba/téesszbe, hanem aközött van, hogy az elbocsátottakat segíelyezni kívánjuk-e, vagy *önállóvá válásukat* pártoljuk. Utóbbi esetben viszont a vállalkozói kockázati prémium elmaradását makroökonómiailag nem lehet indokolni. Sőt, az esetleges adókiesést ellentételezi az, ha nem kell segíelyezni, ha javul a köz- és vagyonbiztonság, továbbá ha a második gazdaságba való lemerülés helyett a vállalkozó szem előtt van (bejelent-kezik, kitölti az adóívet stb.).

A magyar adórendszer harmadik gyengéje, hogy nem veszi figyelembe a kisvállalkozás eredendő *törékenysé-gét.* Ez is államszocialista örökség, hiszen a hiánygazdaság idején a gebin, a vgmk és a jólétesültség voltaképp monopoljáradékok lefölözését jelentette. Az 1990-es évekre viszont már számtalan szociológiai elemzés igazolta, hogy nem a hetvenes évek valamely menője, így a zöltséges, a pincér vagy a számítógép-importőr vezet a jövedelmi rangsort. Az EU-ban is a kisvállalkozások fele öt éven belül megszűnik. Ezért közgazdaságilag téves egy kezdő vállalkozást, vagy egy sikeres évet záró, egyszer fölfutott üzletet a vagyonosodás ősforrásaként adóztatni. A következő – gyengébb – év kockázata, valamint az alternatív befektetéshez képesti hozam követelménye a magyar adórendszerben ismeretlen szempont. Sőt, a kisebb vállalkozásokra is érvényes személyi jövedele-madó-törvény – az inflációs környe-zetben – *még a tőkeérték realizálását sem ismeri (el).* Mivel a kamatjövedelem adómentes (ezt az inflációellenes küzdelem és a hazai valutában való megtakarítás ösztönzése indokolja), a reál-tőkebefektetés túl van adóz-tatva, hiszen sem az infláció, sem a kockázat figyelem-bevételére nincs mód. A korábban említett egyszektoros (fejőstehén) megközelítés szerint éppen fordítva kellene eljárni. Ha a nyolcvanas években a kisvállalkozás részben a tőkefelhalmozás formája volt, a kilencvenes évekre ez

megváltozott. Ma a *foglalkoztatási és a társadalmi kohéziós szempont* jutott túlsúlyra, azaz ez biztosan *nem* lehet a fejőstehen szektor. A kieső jövedelmet *kiadáscsökkentéssel* célszerű ellentételezni. Ez a *célzottság* javítását követeli meg, azaz minden olyan közkiadás visszametszését, ahol annak külső gazdaságossága (más terület jövedelmezőségét javító hatása) nem bizonyítható be.

A köztehercsökkenés reális útja

Az előzőekben vázoltak igazolják, hogy Magyarországon a szabályozási közeg alapjainak rendbetétele tekintetében még sok megoldandó feladat van, mielőtt a sajátos kisvállalkozásfejlesztési intézkedések *hatásosak lehetnek*. Ez azért fontos felismerés, mert a nemzetközi irodalomban pártolt vállalkozásfejlesztési eszközrendszer részint már létezik, részint kialakulóban van. Ezekből egyes térségek, egyes cégek akár már ma is hasznot húzhatnak, ámde makrogazdasági hatásuk elhanyagolható marad. Közismert, és a jelen kutatás is azt igazolta, hogy a vállalkozások fejlődésének nem a kamarai fórumok és az információs pontok hiánya a gátja, hanem a magas közteher szint és a túlszabályozás, valamint a piacrálépés korlátaival szemben tehetetlen versenypolitika. Ez a *szabályozási, nem a piaci kudarc tankönyvi esete*.

A jelen kutatás keretében Lackó Mária megjelenés alatt álló tanulmánya igazolta ökonometriai módszerekkel, hogy a magas közteher szint és a viszonylag alacsony foglalkoztatási képesség közt Magyarországon *is közvetlen és erős oksági összefüggés van*. A köztehercsökkentés a feltétele az adórendszer újraelosztó vonásai mérsékelhetőségének is. Ugyanakkor – mint a Bokros-csomag kapcsán is kiderült – a magyar közvélemény nem fogadja el az egyszer már elért közszolgáltatási szint mérséklését, akkor sem, ha az kismérvű, vagy ha korábban rejtett megoldásokat intézményesít (mint a fogorvoslás fizetővé tétele volt). Ekkor viszont nem adottak az amerikai stílusú nagyszabású egyszeri kiadáscsökkentés feltételei, mert a *szolgáltatási szinttel kapcsolatos elvárás meghatározza a bevételi igényt*. Az autópálya-díjak körüli vita élessége megmutatta, hogy a „mindenki fizesse amit használ”, meg az állami újraelosztás minimalizálása elveit Magyarországon nem lehet közvetlenül érvényesíteni.

Az államháztartási reformbizottságokban készült (és jórészt publikálatlanul maradt) elemzések már 1995-96-ban bemutatták, hogy a jobb szervezés révén elérhető *megtakarítások a nagy jóléti rendszerekben nem számot-*

tevők. A közpénzekkel persze nemcsak, sőt főleg nem a kiadásmérséklés tervelőirányzatai miatt kell takarékoskodni, hanem civilizációs és demokratikus megfontolásokból. Az indokolt reformoktól például bizonyára *nem lesz olcsóbb makroszinten az egészségügy*, hiszen mind a fejlettebb orvostechika, mind a jobb gyógyszerelés drágább. Az előregedő és különösen egészségtelen életmódot folytató lakosság mellett a jövőben sem reális olcsóbb egészségügyre számítani. Sőt, a költségrobbanás mérséklése is rendkívüli erőfeszítéseket követel.

A másik nagy rendszer a *nyugdíjaké*. Itt a lényeg az, hogy 1988-93 között 1,4 millió főt a munkanélküliségből a nyugdíjrendszerbe toltak át. Bármit is gondoljunk utólag e megoldásról, e szerzett jogok nem vonhatók vissza. Ha fölteszük, hogy mátol minden visszaélés kizárt, akkor is fennmarad egy állományi probléma: 3,3 millió foglalkoztatott befizetéseiből 3 millió nyugdíjat fizetnek. Ez az arány a járulékfizetési fegyelem gyengesége miatt a jövőben még romlik is, így pedig a kiadások csökkentésének nincs lehetősége.

A most induló közép-európai nyugdíjreformok elemzése (Müller, 1998), valamint a hasonló szemléletű latin-amerikai reformok tapasztalata (Nitsch, 1996) egyaránt a magánnyugdíjrendszerek korlátaira utal. Különösen az idősebb nemzedékek, akik nem jutnak ebbe a rendszerbe, valamint a nyugdíjalapok tőkepiaci kudarcjai valószínűsítik, hogy számos emberről továbbra is az államnak kell gondoskodnia. Miközben a nyugdíjalapok bizonyára elmélyítik a tőkepiacot, *bizonyára nem mérsékelik az államháztartás terhét* hosszú távon.

A felsorolt tényezők az államháztartás kemény korlátai, azaz kizárják rövid távon a nagyarányú járulékmérséklés lehetőségét. Márpedig a kisvállalkozói körön nem lehet enélkül segíteni, másfelől ily módon a gazdaság *munkahelyteremtő képessége* is elégtelen (a technikailag lehetségesnél kisebb) marad. Ez pedig annyit tesz, hogy a járulékcsoökkentést megalapozó *kiadáscsökkentés* az államháztartási politika kiemelt *feladata marad közép- és hosszú távon egyaránt*. Ebből a mai magyar gazdaságpolitika számára legalább két következtetés adódik.

1. A kormánynak *tartózkodnia* kell új implicit *kötelezettségek vállalásától*, különösen az olyan elígérésektől, amelyek hosszú távra beszűkítik a költségvetés mozgásterét. A máris jelentősen túlfeszített társadalombiztosítási nyugdíjrendszerben semmiféle nagyvonalúságra nincs mód, sőt a meglevő kötelezettségek felülvizsgálatára is bizonyára szükség lesz. Új – például családtámogatási – szolgáltatások állampolgári jogon való nyújtá-

tása, vagy a jelenleg térítéses ellátások ingyenessé tétele felelőtlenség lenne.

2. A korábbiaknál sokkal szigorúbban kell számonkérni az államháztartási gyakorlatban az externalitás szempontját, és minden kiadási tételnél meg kell tudni jelölni a kedvező külső hatások mibenlétét, a közvetett haszonélvezők kilétét. Nehéz belátni például, hogy a közvetlen mezőgazdasági exporttámogatások milyen externalitást gerjesztenek. Nehéz megmondani, hogy a nyugdíjasok kedvezményes – s azóta már meg is szüntetett – repülőútja milyen közvetett kedvező gazdasági hatással jár(t). Nem látható be, milyen externalitást idéz elő egy magánbank konszolidálása. Az előadott példák (tetszés szerint szaporítva) már jelzik azt, hogy az adott államháztartási keretszámokon belül maradvány is jelentős játéktér van már ma is. Ezzel kellene határozottan élni. Minél szélesebb nyilvánosság értesülhet a mai rendszer torzulásáról, annál valószínűbb, hogy az átlag képviselő és az átlag újságíró a „hidegszívű” megszorítások értelmét belátja, s a szokásos reflexszerű ellenzéssel felhagy.

A magyar államháztartás egyik feneketlen hordója közismerten a társadalombiztosítás. Az önkormányzati formában való működés az 1993. évi választások és a transzformációs válságtól megrettent Antall-kormány engedményének eredőjeként született. A szakszervezeteknek vetett konc azt jelentette, hogy e félállami hivatalokat nem kötötte sem a piaci fegyelem, sem a költségvetési kötelelem. A túlköltség rendszeressége és 50–80 Mrd Ft-os mértéke kizárja az egyedi okokra visszavezető magyarázatokat. 1998 első hat hónapjában már 100 Mrd-on állt (forrás: *Napi Gazdaság*, 1998. július 25.) a hiány.

A szocialista kormány 1997 júliusában már formálisá tette az önkormányzatiságot azáltal, hogy vita esetén automatikusan a pénzügyminisztériumi előterjesztés parlament elé viteléről döntött. Ugyancsak az újraállamosítás irányába mutatott a lelépő kormány ama javaslata, ami az adók és járulékok egységes behajtását célozta (Tinney, 1998). Az érvelés szerint nem lehet a behajtási fegyelmet számon kérni azokon – a tb-vezetésben képviselt munkaadókon – akik a befizetésben ellenérdekeltek. Valójában a felosztó-kirívó nyugdíjrendszer és a szinte teljesen államosított egészségügy mellett az önkormányzatiság eleve értelmezhetetlen fikció volt csupán, az államosítás pedig a rendszer lényegi vonását jeleníti meg.

A társadalombiztosítási kiadások kordában tartásához fontos kezdeményezés volt a rokkantnyugdíjazások szigorítási javaslata (a dokumentumot ismerteti: Sóvári-Tinney, 1998). E keretben 1992-ben 44 Mrd Ft-ot, 1996-

ban 79 Mrd Ft-ot, 1997-ben 98 Mrd Ft-ot és 1998-ban 125 Mrd Ft-ot költenek el. Még az infláció figyelembevétele mellett is mellbevágó e tétel növekedési üteme és nagysága egyaránt. A javaslat szerint rendszeres felülvizsgálatokat rendeltek el, a juttatás egésze csak előre megszabott átmeneti időszakra járna, továbbá a megmaradt munkaképesség kihasználására irányuló ösztönzőket vezetnék be.

Az államháztartás önmérsékletének fontos terepe lehetne, ha a vagyongazdálkodó szervezetet az államkincstár alá rendelnék, így kiadási tevékenysége nyilvántartásba kerülhetne és a költségvetés részeként a törvényhozók számára is naprakészen átláthatóvá válna. Ez kiterjedne a jelenleg egyedi „rendben” és áttekinthetetlen véghatással vállalt különféle kötelezettségvállalások egészére, az előnyugdíjazástól a környezetvédelmi garanciák összegéig. Idővel a kincstár hatókörébe kellene vonni a tb-alapokat is, hisz így az állami költsékezés folytonos ellenőrzése révén a krónikus túlvállalások idejekorán megelőzhetők lennének.

A közbeszerzések ésszerűsítésében fontos szerepe lehetne a közbeszerzési gyakorlat javításának. A közbeszerzési tanácsa javaslatai (ismerteti: D. N., 1998) – megfogadásuk esetén – nagymértékben javíthatnának a kisvállalkozások mai hátrányos helyzetén, amennyiben korlátoznák az elterjedt meghívásos eljárásokat és szélesebb körben kötelezővé tennék a nyilvános eljárást. A meghívás többnyire eleve hátrányba hozza a kisebb cégeket. A közbeszerzés alá eső értékeknek a szerződés feldarabolásával „szokásos” megkerülését szigorúan büntetni kellene. A közbeszerzési szerződést csak nyolc nappal az eredményhirdetés után lenne szabad megkötni, mert a jelenlegi gyakorlat még a sikeres fellebbezés esetén is birtokon kívül helyezheti a hátra sorolt felet (amikor a szerződést versenytársával „már amúgyis” megkötötték, így számára az üzlet helyett legfőljebb a bánatpénz marad). Az említett lépések külön kedvezményezés elrendelése híján is a belső piac jelentős szeletét nyitnák meg a kisebb cégek számára.

Az államháztartás bevételi oldalán a meglevő szabályok következetesebb betartása a föllendüléssel társulva csodákat művelhet. A jövedéki adó beszedésének szigorítása révén például az 1998. évi enyhe tél ellenére az első negyedévben a benzinadók (és az ebből származó bevétel) 12 %-kal, a gázolajadók 17 %-kal nőttek (Miklós, 1998). Mivel a költségvetési bevételek 48 %-a származik a jövedéki termékek adójából (amire fogyasztói adó, vám és áfa is rakódik), e téren erőteljes

bevételezés lehetséges új adónemek bevezetése és sok tízezer „kis hal” zaklatása nélkül is.

Ez a vázlatos áttekintés már érzékeltetheti a vállalkozásfejlesztés kereteit kialakító általános adópolitikai lépések lehetőségeit és korlátait is. Miközben az azonnali nagyléptékű egyszeri járulékcsoökkentés adóoldalról nem alapozható meg, az államháztartás kiadási oldalának fegyelmezettebb, célzottabb alakítása és a közteherbehajtás eredményesebb tétele együttesen *megteremtheti a kisvállalkozások helyzetét javító adópolitika számára a mozgásteret.*

Ennek azonban az (lenne) a föltétele, hogy az államháztartás *egészében* mind a kiadási, mind a bevételi oldalon a korábbiaknál sokkal szigorúbb gyakorlat alakuljon ki. Ezen túlmenően a gazdaságpolitika irányítónak és a törvényhozási többségnek igen erősen el kell(ene) köteleződnie a tekintetben, hogy *a megnövekedett pénzügyi mozgásteret kizárólag a közterhek mérséklésére fordítja.* Ez lemondást jelent a szociális transzferek növeléséről, a jövedelempótló intézkedésekről és az externalitást nem teremtő közberuházásokról egyaránt. 1997 végén például a kamatmegtakarítást nyugdíjmelésre fordították, ami persze már nem tette lehetővé a járulékcsoökkentést. Ezért a konszolidált közteherszint csökkentése a gazdaságpolitika egészének irányt szabó prioritásként valósulhat(na) csak meg. E feltétel betartásával belátható időn – három–négy éven – belül lehetővé válik a közteherszint fokozatos, állandó és érezhető csökkentése, ami az időszak végére már *érezhető könnyebbséget* jelenthetne a kisvállalkozások számára is.

Érdemes kiemelni, hogy e megközelítésben a kisvállalkozók előtérbe helyezését *az érdekeltek önszerveződése, öntevékeny fellépése* alapozza meg. Ehhez társul a társadalmi kötszövet erősítése, a – látványosan megbukott aktív munkapiaci intézkedésekkel szemben – valóban új megélhetési alkalmakat teremtő decentrális kezdeményezések segítése. Mivel e felfogásban a közterheket nemcsak a kisvállalkozók számára mérséklük, a lépések valódi *közérdeklősége és közhasznú volta* könnyen belátható. Mivel azonban a kisvállalkozók hátrányos helyzetből indulnak, valószínű, hogy a felsorolt lépések hasznát másoknál nagyobb arányban fölözhetik le.

Deregulálás és kisvállalkozás-fejlesztés

A deregulálás rendkívül népszerűtlen az államigazgatásban, ahol a feladat többnyire az ellenőrzés és az irányítás, s ahol a hivatalnok befolyása akkor is nő az előírások és

az egyedi mérlegelés kiterjesztése révén, ha korrupcióról szó sem lehetne. Az egyes ügyintézőnek annál kisebb a személyes felelőssége (nyilvánvalóan bizarr kimenetelű ügyek esetében is), minél több és minél részletesebb előírással takarózhat. Így a túlszabályozásra való törekvés természetesnek mondható, különösen az osztrák/szovjet jogalkalmazási hagyományok mellett, amit a demokratikus váltógazdálkodás és a kíméletlen nyilvánosság okozta bizonytalanság is tetézt. A bürokrácia természetes hajlamát a közhatalom tudatos politikával hivatott kordában tartani. Például a brazil hatóságok ama törekvését, hogy a vállalkozókat havonta számítógépes bevallásra szorítsák, a nemzetközi elemzők elrettentő példaként említik (Holden, 1996, 31–32. o.). Hasonlóan korlátozó hatású a merev munkapiaci szabályozás, ami nem hagy teret a határtermelékenységi megfontolások testre szabott alkalmazásának (így pedig a határ közelében teljesítők jelentős része eleve kiszorul az alkalmazásból). A hazai gyakorlatból a számítógépes bevallástól a munkapiaci rendőrség áldásos működéséig szinte mindenre hozható példa.

A dereguláció folytonosan hirdetett kormányzati törekvésként, közelebbről két évente megújított deregulációs hullámokban ölthetne testet, az 1989. évi kezdeményezések szerint.¹⁸ Ez jelentősen növelné a gazdasági alkotmányosságot, a törvények erejét és talán stabilitását is. Az állami szervek adatigényének standardizálása, az információs önrendelkezés ismert kereteinek tiszteletben tartása, a bekérhető adatok körének behatárolása voltaképp mind a nyolcvanas évekből származó fölvetés, aminek gyakorlatformáló hatására vélhetőleg az ezredforduló után is várni kell még.

Mind az érdekképviseltek fölvetései, mind saját elemzéseink szerint a túlszabályozás a kisvállalkozások növekedését és munkahelyteremtését gátoló legfontosabb elemek közé sorolható. Ezért megfontolandó lenne, hogy az igazgatási szerveket köteleznék – törvényi úton – arra, hogy az egyes *intézkedéseiket költség/haszon elemzéssel is alapozzák meg.* Például ha az egyes hatóságok (bizalmas) forintkeretösszegeket állapítanak meg, aminél kisebb értékű visszaéléseket nem üldöznének, ezzel saját munkájuk célzottabb, a kisvállalkozók többségének élete békésebb lenne.

A kisvállalkozás-fejlesztés egyik fontos útja lehet az előírások és a kötelezően *megkövetelt dokumentáció körének szűkítése.* Az ezekkel való küzdelem – latin-amerikai tapasztalatok szerint is – *a piaci keresési, belépési és az általános működési költségek számottevő részét teszi ki.* E tételek a kisebb cégek önköltségének nagyobb

hányadát adják, ugyanakkor a vevőkre hárítás lehetősége – e cégek kiszolgáltatói helyzete és/vagy csak csekély piaci ereje miatt – nem oly kézenfekvő, mint a nagyoknál (Holden, 1996, 29. o.). Minél egyszerűbbek és áttekinthetőbbek a hivatalos szabályok, annál könnyebben tarthatók be, s annál kisebb az alternatív, informális gazdasági eszközök bevetésének vonzereje is.

Érdemes kiemelni, hogy az általunk javasolt makrogazdasági lépések lényegük szerint *tartós és fenntartható* (finanszírozható) megoldást jelentenének a hazai kisvállalkozásokat *hagyományosan* sújtó némely nehézségre, amire eddig nem találtak orvoslást. A javaslatok épp fenntartható és közhasznú voltak miatt tűnnek jobbnak az ágazati és az egyes vállalkozói csoportok testére szabott kezdeményezéseknél, vagy a szokásos, egy helyzetre kiötlött megoldásoknál. Így például a ma működő *beszállítói program* elkerülhetetlenül a nagyobb cégek szereplési és üzletkötési lehetőségeit javítja, hiszen csak ők tudják az ezzel járó keresési és minőségbiztosítási általános költségeket viselni. Ugyancsak a nagyobb cégeknek kedvez a legtöbb *innovációs program* is – így az OMFB által kialakított is – hisz egy kis cég aligha tudja a prototípus legyártásának költségét „zsebből” megelőlegezni. Az olcsó pénz (kamattámogatás) pedig a járadékvadász magatartást ösztönzi az alkalmazkodóval szemben – mikroszinten is.

1998 második negyedében az EU elvetette azt a javaslatot, ami a munkaigényes tevékenységeket – foglalkoztatáspolitikai célból – adócsökkentéssel (célzott adókedvezménnyel) ösztönözte volna. Ez ellentétes a hazai kisvállalkozás-fejlesztési felvetések jó részével. Saját elemzésünk az EU álláspontját jóléti alapon és a jövedelemelosztás semlegességének szempontja miatt egyaránt megalapozottnak tartja.

A beszállítói programokat azon az alapon szokás szorgalmazni (legutóbb ld. Diczházi, 1998, 26. old.), hogy *eddig kizárólag a nemzetközi vállalatok voltak a magyar növekedés hordozói*. Eközben pedig a hazai vállalkozói réteggel többé-kevésbé azonos kis- és középvállalkozói kör teljesítménye helyben jár vagy épp csökken. Ez a megállapítás azonban egyoldalú. Egyfelől a hazai kisvállalkozást – a nyugat-európai és az amerikai tapasztalat alapján – nem indokolt Schumacher módjára a fejlődés legfőbb motorjának tekinteni. Sokkal inkább a *kézzel nem fogható társadalmi tőke* elemeként kell értékelni, és *tovagyűrűző* hatásai miatt indokolt fölkarolni. Ezért a szektor teljesítményét nem a Liska Tibor féle modellhez kell mérni, hanem a strukturális munkanélküliség és az *alulfoglalkoztatás tartóssá válásának* nagyon is valós veszélye összefüggésében.

Másfelől mind a Kopint 1998 tavaszi/nyári konjunk-túra-tesztjei, mind a jelen kutatás keretében készült (megjelenés alatt álló) piaci kapcsolatokat elemző tanulmány bemutatja a nemzetközi cégek és a kisvállalkozások közt egyre erősebbé váló kapcsolatokat, ami még a kivitelben is kimutatható.

Ismét más elemzések (Balázs, 1998, 101. o.) szerint a kisvállalkozások gyengébb jövedelemtermelése a hazai piac kisebb jövedelmezőségét jelenítette meg. Ez jórészt a kiigazítási politika természetéből fakadt, ami a külső felhasználás javára rendezte át a GDP-t. Amint azonban a belső piac megélénkült – és erre az idézett elemzés is kitér, és saját később készült elemzésünk is igazolta – a belpiaci értékesítő kisvállalkozói kör jövedelmezősége is javult. Ez pedig a két vállalati kör kapcsolatának szervesé válása felé mutató tendencia.

A kisvállalkozások és támogatásuk jövője

Ha a kisvállalkozásokat nem romantikus megközelítésben szemléljük, semmi kivetni valót nem találunk a nemzetközi vállalatok szerkezetátalakító szerepében, föltéve, ha a két vállalati kör között *átjárás és erősödő összefonódás* van. Saját elemzéseink, az idézett forrásművek, és a kör más elemzői (Laki, 1998) egyaránt e réteg sokszínűségét emelik ki. Ebből az következik, hogy a kisvállalkozások *egy része* termékeny együttélést alakít ki a nemzetközi cégekkel és/vagy a külpiaccal is, esetleg multik hazai tevékenységét veszik át (például szervíz, képviselő), míg mások ebből teljesen kiszorulnak.

Valószínűleg korai lenne még elméleti érvényű megállapításokra vállalkozni a nemzetközi cégek és a kisvállalkozások magyarországi kapcsolódása tekintetében. Az mindenesetre egyértelmű, hogy a rendszerváltás évtizedeiben *minden olyan* (szociológiai és közgazdasági) *teória megbukott*, ami az öröklött viszonyok és az egy-egy időszakot jellemzett statikus egyensúly általánosítására épült. Ez lett a sorsa a rekombináns tulajdon elméletének (Bruszt-Stark, 1998), ami a kereszttulajdonlást vélte örök érvényűnek,¹⁹ a vállalati sorbanállás (németek által elméleti szintre emelt) kérdésének, a csődhálynak és a nemzetközi befektetők egyoldalú (belső piacvételi) szándékait modellezőnek.

E tapasztalat általánosításával a kisvállalkozói kör jövőjét az elemzők jó részénél derűlátóbban ítélték meg, bár e feltételezést későbbi empirikus vizsgálatok igazolhatják vagy cáfolhatják meg igazán. Ezek szerint a magyar piacgazdaság épp olyan lesz, mint ami a jelenlegi fejlettségi szinten álló kapitalizmustól valósan elvárha-

tó. Ez közelebből azt jelenti, hogy benne egy exportorientált nemzetközi vállalati kör sajátos *szimbiózisban él* a főleg helyi piacokra termelő kis- és középvállalatokkal: egyrésztük *beszállítóként*, másik részük a nagyvállalatok *kiegészítőjeként* (más piacra termelve) él meg.

Ha ez a hipotézis beigazolódik, ami a jelen kutatás felmérései alapján nem zárható ki, a beszállítói programok, a központi intézményekre bízott kisvállalkozásfejlesztés, vagy a terület központi egységes törvényalkotás révén megcélzott fölkarolása mind elhibázottnak mondható. A felsorolt – és az új kormány megalakulásakor is hangoztatott – törekvések elkerülhetetlenül a nagyobb alkuerejű szervezetek foglyává válnak, hiszen ezek befolyása sokszorosa az átlag kisvállalkozókéén. Ezért ha már közpénzeket kívánnak áldozni kisvállalkozásfejlesztési célra, ezt *decentrális* rendben a közvetkező célok egyikének elérésére tehetnék célszerűen.

1. Az Amerikai Fejlesztési Bank gyakorlatában kialakított sikeres *szegénységenyhítő programok* keretében. Ezeket érdemes lehet hátrányos helyzetű térségek és népcsoportok, mindenekelőtt a cigányság támogatására célozni, társadalmilag hasznos tevékenységekbe vonva be őket. Az effajta vállalkozások jó része nem válik ugyan belátható időn belül nyereségessé, mégis a résztvevőket elvonja a társadalmilag különösen romboló semmittevéstől. Mi több, a társadalom alsó rétegeiben hoz létre olyanokat, akiknek maguknak is érdekük a piacgazdasági és demokratikus intézmények fennmaradása.

2. A *kezdő vállalkozók* számára (közel) *ingyenes beiskolázási* programokat lehetne szervezni, főleg a lemaradó vidékeken. Ezek végső soron jó adag támogatott adótanácsadást, könyvelési segítséget nyújthatnának, s minden elemükben a vállalkozó önértékére építenek (nem fejtágítás!).

3. Az *adótanácsadási rendszer kiszélesítése*, jórészt az adóhatóság meglevő területi szervezetére építve. Ez talán a legköltségesebb javaslat, hisz ehhez helyiség, bérkeret, számítástechnika, létszám és persze újszerű megközelítés is szükséges (lenne), a mai kereteken túlmutatva. Ez az újítás bizonyára növelné a behajtási fegyelmet, pusztán már azért is, mert az adóhatóság jobban belelát a vállalkozó lapjaiba (másképp jobban érzékeli gondjait).

4. A különféle hatóságok – így az adóhivatal, a társadalombiztosítás, a statisztika és a megyei szervek – *információs igényeinek egységesítése*.²⁰ Amíg ez nem történik meg, minden dereguláció csak átmeneti lehet, mint 1988 óta többször tapasztalhattuk. Például az 1998. július 1-je óta bevezetett egyablakos ügyintézés már láthatólag formálissá vált, hiszen a hatóságok – igaz most

nem a bejegyzést végző kamarák – más formanyomtatványokon, más helyeken, további információkat kérnek be. Így végül is egy-egy cég tényleges beindíthatóságának idő- és költsége még nőhet is a korábbiakhoz képest (Magyar Hírlap, 1998. június 9.).

5. *Egyszerű, áttekinthető és egyértelmű*²¹ *adószabályokat* kell kialakítani, még akkor is, ha ezzel nem lehet minden egyes visszaélést kiszűrni, és minden vétket megtorolni, azaz szakítani kell a pénzügyi igazgatás kialakult perfekcionizmusával. Ha a személyi jövedelemadó-bevallások fele hibás (mint az idén volt), vagy ha a vállalkozók által kötelezően alkalmazandó könyvelők gondolata joggal nem hagyja nyugodni az igazgatást, akkor a közterhek behajtásának szabályai bizonyára rosszul vannak megfogalmazva.

Miközben a vállalkozáskutatás és az érdekképviseltek egy része továbbra is központosított megoldásokért kiált, az eddigi egyik legátfogóbb vállalkozáskutatás (Chikán, 1997, 30. o.) a *területi önkormányzatok* aktív és kifinomult szerepvállalását immár tényként (nem pusztán kíválasztás) mutatta be. Az egyes önkormányzatoknak saját szakembereik mellett *saját(os) stratégiájuk is van* a vállalkozásfejlesztés kérdéseiben. Ebben eltérő *eljárásokat* alakítottak ki a kisvállalkozások egyes csoportjai tekintetében; megrendeléseikkel pedig e kör – különösen a közepes(sé válók) – számára jelentős *megrendelőként* is lépnek fel. Mivel a kisvállalkozás és a lokális piac kapcsolata felmérésükben igazolást nyert, ez a helyes megoldás, nem a központi célprogram.

A balközép kormány működésének egyik ellentmondásaként az általános vállalkozáspártolás a nagyvállalatok *egyoldalú* kedvezményezésére szűkült és torzult. Ez különösen egyértelmű a fentebb már tárgyalt közvetett, a költségvetésben meg sem jelenő, egyedi alkukhoz kötődő mentességeknél, hiszen ezek a kisvállalkozások számára általában szóba se jöhetnek. Ezt csak súlyosbították a kisvállalkozásokat időről-időre sújtó – a hatóságok buzgalmát és önigazolását szolgáló – behajtási kampányok.²² A kisvállalkozókat sújtó korlátozásokat átfogóan és rendszeresen föltárta a Kisvállalkozásfejlesztési Intézet EU-megrendelésre készült elemzése (Kállay-Kissné-Vörös, 1997), ahol konkrét megoldási javaslatok is megfogalmazódtak.²³

A korábban már tárgyalt – különösen az üzemanyag- és a telefonhasználatot sújtó – költségszámolási szigorítás, az adóbecslés módszerének kiterjesztése, az alkotmányossági okból utóbb megszüntetett (de a külföldi fizetésekre ma is érvényes) készpénzkorlátozás, a társadalombiztosítás inkasszós (azonnali beszédvényezési)

joga (vitatott jogállású tételeknél is), a jogos adóvisszatérítés más befizetések megtörténtétől való függővé tétele csak a legkirívóbb példái a jogállamiság igen sajátos felfogását megjelenítő vállalkozás-sújtó intézkedéseknek. A minőségtanúsítás kötelezettsége is messze meghaladja azt a kört, mint amit a bizonyítható és belátható közérdek megkövetelne (például a porcelánárura is érvényes). Teljesen bevett dolog, hogy egyes közterheket kirovó előírásokat *visszamenőleges hatállyal* érvényesítenek. Jelentős az egyes részletelőírások közti összehanghiány is, ami ugyancsak nem erősíti a jogkövető magatartást.²⁴ A kisvállalkozások adminisztratív terhei és közterhei egyaránt évről-évre nőnek (a vállalkozás-élénkítő ideológia hangoztatása mellett). Különösen a személyi jövedelemadó végrehajtási rendelkezései követelik meg a túldokumentálást, nem kevesebb mint hétféle (!) nyilvántartást előírva. Miközben a nemzetközi vállalatok – helyesen – kitüntetett fogadtatásban részesülnek, kisebb cégek alkalmazottai hónapokon át nem kapnak tartózkodási engedélyt, és a hatósági zaklatások sem ismeretlenek. A felsoroltak a szocialista örökség konkrét példái, ahol a kisvállalkozás eredendően bűnös tevékenység, amivel szemben a büntető igazságszolgáltatás az egyetlen megengedett álláspont.

Kézenfekvő, hogy a korlátozások vonzóvá teszik a második gazdaságot,²⁵ utóbbi versenye pedig – a hatóságok nyomására társulva – két malomkő közé préseli a kis cégek sorát, és kiszorítja őket a legalitás kereteiből. Az alacsonyabb és átláthatóbb közterhek mellett az egyik legjobb érv az, hogy ily módon csökken a második gazdaság eszközeinek igénybevételére irányuló késztetés. Ezzel szemben a második gazdaság felé visz, ha a hatóság a nagy botrányok – például a rendőrségi központ építése körüli visszaélések feltárása – esetén sem lép fel keményen a bizonyított visszaélések ellen. Ez – a büntetés csekély kockázata és a nagy halak példája – igen erős ösztönző.

Az üzleti vállalkozások támogatásával egyenértékű lehet – főleg hosszabb idő távlatában – a *nonprofit szervezetek tevékenységének fölkarolása*, főleg a szolgáltatások körében. A szakirodalom megoszlott atekintetben, hogy ezek az idő múltával szükségképp „normális” nyereségszerző tevékenységekké alakulnak át vagy sem. Miközben a fejlődő országokban a vállalkozás „érés” kézzel foghatóan erős irányzat, a jóléti társadalmakban a posztmaterialista értékrend terjed tömegesen. Ebben a mainál sokkal tágabb tere nyílik a jótékony célú, a szabadidős, a társasági és más, nem haszonelvű tevékenységeknek, az élet számos területén. Például a testedző

egyleteknek, a társasházaknak, a gyerekefelügyelő közösségeknek vagy épp a polgárőrségnek lehetne – exterritorialis érvek alapján – adókönyvitéseket és egyszerűsített nyilvántartást engedélyezni. Az öreg- és beteggondozás otthoni rendszere összehasonlíthatatlanul humánosabb és olcsóbb is a ma túlsúlyos kórházi nagyüzemi ellátásnál. E területeken bizonyára indokolt lenne az adóhatóság népszerűvelői feladatainak leadása.

A hitelezői érdekérvényesítés erősítése, különösen a követelésekhez és a jelzáloghoz való hozzáférés erősítése, a bírói út hatékonyságának javítása a kisvállalkozók elemi érdeke, ugyanis ők azok, akik nem tudnak több évre elhúzódó pert/pereket elviselni, főleg inflációs környezetben nem.

Az irodalomban élénken vitatott kérdés a *piaci infrastruktúra közpénzekből való fejlesztésének* célszerűsége. Egyfelől – főleg a tervgazdaságból jövet – nem is lehet kérdéses, hogy ilyesmire szükség van. Másfelől a piacgazdaságban nemcsak az idő, az információ is pénz, főleg ha azt üzleti döntéshez fölhasználható hírként értelmezzük. Ezért *releváns* információt valószínűleg nemigen fognak közhasznú vagy jótékonyági alapon megosztani, hanem annak (is) piaca, ára van. Így pedig igencsak kétes, mit nyerhetnek a kis cégek azon, ha Seattle-től Hong-Kongon át Johannesburgig contact point-okat és információs központokat állítanak fel közpénzen.²⁶ Itt megtudható a főváros és a kormányfő neve, az évi átlagos hőmérséklet és csapadékmennyiség, de *ettől* a valódi kis vállalkozások *piacra lépése* még semmivel sem lesz könnyebb. Ezzel szemben a *versenyszabályok* mainál hatékonyabb érvényre juttatása,²⁷ nem utolsó sorban a mérleglitelesség, a mérlegnyilvánosság érvényesítése és az effajta üzleti információk *szabad hozzáférhetősége* bizonyára csökkenthetné a kisebb cégek üzleti kockázatait.²⁸

Ebből a szempontból különösen fontos lehet az orosz tapasztalat. A világbanki tanácsokat követve az országban létrejött a kisvállalkozás-fejlesztés teljes, nyugatról ismert eszközrendszere. A gyakorlati tapasztalatok felmérése (Golikova-Avilova, 1997) azonban a *tartalom és a forma* közt táguló mély *szakadékról* számolt be. Például azt az előírást, hogy a közbeszerzések 15 %-át kisvállalatoknak kellene megkapniuk, a pult egyik oldalán állók sem ismerték. Az újonnan alakult vállalatok egyik fő célkitűzése épp az, hogy a hatóságokkal semmiféle kapcsolatuk ne legyen. A hatóságok szerint a vállalkozók által beadott támogatási kérelmek fele még a formai követelményeket sem üti meg, tartalmi elemzés esetén (pl., hogy arra kérik-e a pénzt, amire meghirdették)

még kisebb az elfogadható arány. A magánvállalkozók körében a nyugatról ismert vállalkozásfejlesztési formák, így a képzési hozzájárulás, az újítástámogatás, a lemaradó népcsoportok támogatása az 5 %-os támogatottsági/jóváhagyási szintet is alig érte el. A vállalkozók szerint a hatóságokat az önkényes magatartás, a határidők be nem tartása és a felülbírálati kérelmek elutasítása jellemzi. Ha tehát a *bizalomhiány* a vállalkozó és a hatóság közti viszony meghatározó eleme, akkor ezen csak az eljárások *áttekinthetősége* és *nyilvánossága* segíthet; ezek léte vagy hiánya sokkal fontosabb, mint az, hogy egy-egy ösztönző hogy van kialakítva. Ez a felismerés hazánkra is biztosan érvényes, márcsak a hatóságok „szokásos” büntető, oktató-nevelő alapállása miatt is.

Néhány záró megjegyzés

A kisvállalat-fejlesztésről szólva az eddigiekben szembeállítottuk a normatív és a leíró megközelítést. A kutatás egészének, a leíró tanulmányok mondandójának megelőlegezésével arra a nem épp mellbevágó eredményre jutottunk, hogy *gyors és látványos megoldás nincs*. Az egy-egy szakmára, területre szabott vagy általános támogatási programok/olcsó hitelek hatékonyságát nem sikerült igazolni. S bár követelni bárki követelhet a demokráciában bármit – így pénzt is,²⁹ ezt a bevett makrogazdasági érvek alapján nem lehet elfogadni. Az irreális tervezetek elejtése ezzel szemben hasznos lehet. Ilyen a személyi jövedelemadó – és általában az adóbehajtás – decentralizálásának már többször megbukott ötlete, főleg ha azt a területi önkormányzat még differenciálhatná is, vagy a vagyonadó többször is csődöt mondott gondolata (a PM tervezetekről ld. *Népszava*, 1998. május 30., *Világ-gazdaság*, 1998., július 24. és Várkonyi, 1998.).

Néhány egyszerű, ám nehezen megvalósítható eredményre jutottunk. Ha a keresési, az adminisztrációs, és más, szabályozásból fakadó általános költség átlag fölött sújtja a kisvállalkozásokat, akkor minél eredményesebben deregulál a kormányzat, annál kisebb lesz e cégek *belépési költsége*. Minél komolyabban veszik – és így a gyakorlatban is érvényre juttatják – a civilizált piacgazdaság meghatározó vonásait, így a tisztességes versenyt, az átlátható szabályokat, ez egyszerű és mindenkit egyformán kötő előírásokat, a hatóságok elszámoltathatóságát, a *nyilvánosságot*, az *externalitás* alapján (és hatékonysági ellenőrzés mellett) hozott kormányzati intézkedések elvét, annál könnyebb lesz a kisvállalkozók élete.

Magyarországon az elmúlt években különösen szélesre nyílt az olló egyfelől a szabadpiaci elvek hirdetése,

másfelől az említett alapelvek mellőzése között. A nagy cégek egyoldalú kedvezményezése, a magánmonopóliumok elfogadása, ezzel párhuzamosan aránytalan adminisztrációs és közterhek kiszabása a *szabályozási* kudarc tankönyvi példái közé sorolható, s ekképp sürgősen orvosolandó.

A dereguláció gyökeres szakítást jelentene a szocialista örökséggel. A kisvállalkozás büntetését egyszeri, egyedi mérlegelésre kevés teret hagyó szabályozással kellene fölváltani. Ez nem lesz népszerű a pénzügyi hatóságoknál.

Minden egyebet változatlanul föltételezve nemigen lehet érzékelhető köztehercsökkentésre számítani. Hosszabb távon azonban mód lenne az államháztartás kiadásának fegyelmezettebb és célzottabb alakítására, és a megmaradó közterhek eredményesebb behajtására. Így viszont *három-öt év távlatában érezhető konszolidált köztehermérséklés mehet végbe*, föltéve, hogy a megtakarításokat más célokra nem költik el (különösen a transferek növelésétől tartózkodnak). Ez a technikai lehetőség viszont csak következetes kiadáscsökkentő és reformpolitikával váltható valóssággá.

A kisvállalkozások szempontjából áttörést hozhatna, ha a szabályozási gyakorlatban betartanák egy sor – ma is meglevő – *törvény szellemét*, nemcsak a betűjét, így a közbeszerzésben, a pénzügyi információs szolgáltatásban, az államháztartásban, a versenypolitikában, a vállalkozások bejegyzésében és a cégnyilvántartásban, az adatszolgáltatásban és az információs önrendelkezés területén.

Az empirikus résztanulmányok lehetőséget adnak a kisvállalkozások *növekedési esélyeinek korábbiaknál derűlátóbb megítélésére*, a nemzetközi vállalatokkal való együttélésük sikeresebb útjainak kialakulására. Ezt erősítik az infláció mérséklődését és a belső piac magához térését hosszabb távra valószínűsíthető folyamatok és a területi önkormányzatok egyre sikeresebb vállalkozásfejlesztési gyakorlata is

Elemzésünk kiemelte: a kisvállalkozás *a társadalom láthatatlan tőkéjének* (social intangibles) *fontos eleme*. Ez a magyar társadalom két pontján különösen fontos. A társadalom leszakadó részében ez a szegénység leküzdésének járható útja, egyben a közbiztonság és a társadalmi kohézió erősítésének is eszköze. A felső-középrétegekben pedig nő az egykori bujkáló, egyensúlyozó vállalkozók helyén a *középvállalattá érni képes és hajlandó cégek* köre. Nem kevésbé fontos a nonprofit szervezetek támogatása, különösen a humán szolgáltatások egyre szélesebb körében. Ez megnyitja az útját a jelenleg pazarló és elidegenedett módon ellátott egészségügyi, idős ellátási, közösségi, gyerek gondozási, környezetvédelmi, önvédel-

mi és szabadidő-eltöltési tevékenységek költséghatékony és egyedi arculatú ellátása előtt is.

Fenntartásainkat kell hangoztatnunk az érdekképviseletek azon törekvéseivel szemben, amelyek a deregulálás, az egyszerű és áttekinthető szabályok követelésén túlmennek. Azok a kezdeményezéseik (Varga, 1998), amelyek a minőségfejlesztési, beszállítói, innovációs programok, olcsó hitelek, minisztériumi ajánlati listák, helyi hozzáadottérték-arány előírása révén látnák a kiutat, vagy ellentétesek a WTO/TRIP/EU szerződésekkel, vagy nyílt pénzszerzési akciók csupán. Ha az effajta pénzszerzés közhasznúnak bizonyulna – amit még sosem láttam meg-

győzően igazolva – a támogatásnak közvetlennek, célzottnak, nyilvánosnak és időben (előre meghatározott degresszió szerint) csökkenőnek kell lennie, külső auditorok által ellenőrzött végrehajtás és nyilvános elszámolás mellett.

A felsorolt javaslatok gyengéje az, hogy tőlük csak fokozatos javulás várható, és az is csak hosszabb időn át, stabil gazdaságpolitikai vonalvezetés mellett. Ez nem minden időpontban népszerű, nem minden törvényhozó által érthető. S épp e tekintetben emlékeztet az OECD országokban két évtizede általánossá vált gazdaság-elméleti és gazdaságpolitikai konszenzusra.

MELLÉKLET

A Magyarországon bejegyzett vállalkozások számának alakulása (előző év = 100 százalék)

1. táblázat

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1990-1997 1990=100%
Jogi személyiségű vállalkozások	179	132	123	118	115	117	116	538
Nem jogi személyiségű vállalkozások	153	135	139	124	120	116	107	528
Társas vállalkozások összesen	165	133	131	121	118	116	111	533
Egyéni vállalkozások	130	119	114	113	102	94	89	168
Mindösszesen	135	121	117	115	105	100	95	218

Forrás: Ipari Szemle, 1998/2. 48. old.

2. táblázat

A magyar vállalkozások méret szerinti megoszlása a foglalkoztatottak száma szerint

	mikro 1-10	kicsi 11-20	közepes		nagy 300-	összesen
			21-50	51-300		
1991.XII		97,62	1,09	0,89	0,39	100,00
1992.XII		97,92	1,02	0,79	0,26	100,00
1993.XII	95,10	3,20	0,88	0,65	0,17	100,00
1994.XII	95,54	2,81	0,89	0,63	0,13	100,00
1995.XII	96,89	1,57	0,88	0,55	0,11	100,00
1996.XII	96,86	1,65	0,89	0,50	0,10	100,00
1997.XII	96,74	1,74	0,94	0,49	0,09	100,00

Forrás: mint az 1. táblázatnál

3. táblázat

A működő vállalkozások megoszlása jogi személyiségük szerint
(1997 December)

	mikro	kicsi	közepes	nagy	összesen
Kft.	14,81	1,70	0,37	0,04	16,91
Rt.	0,20	0,10	11,07	0,07	0,49
Közkereseti társaság	0,47	0,01	0,00	0,00	0,49
Betéti társaság	15,92	0,20	0,011	0,00	16,13
Szövetkezet	0,33	0,19	0,15	0,01	0,68
Más közös forma	1,01	0,02	0,00	0,00	1,04
Társas vállalkozások	33,59	2,29	0,65	0,13	36,66
Egyéni vállalkozások	63,14	0,20	0,01	0,00	63,34
Összesen	96,72	2,50	0,66	0,13	100,00

Forrás: mint az 1. táblázatnál

4. táblázat

A magyar vállalkozások területi megoszlása
(az év végén)

Megye	1995.		1997.		arányszámok
	vállalkozások száma	részarány	vállalkozások száma	részaránya	
Budapest	170687	28,18	215164	29,30	1,13
Bács-Kiskun	30566	5,05	35301	4,81	-0,24
Baranya	23860	3,94	29083	3,96	0,02
Békés	20223	3,34	22470	3,06	-0,28
Borsod	2908	14,80	22969	3,13	-1,67
Csongrád	26792	4,42	32467	4,42	0,00
Fejér	22224	3,67	26708	3,64	-0,03
Győr	26464	4,37	30831	4,20	-0,17
Hajdú-Bihar	26516	4,3 8	31966	4,35	-0,02
Heves	15501	2,56	17950	2,44	-0,11
Jász-Nagykun	18842	3,11	21701	2,96	-0,15
Komárom	17316	2,86	30820	2,84	-0,02
Nógrád	9235	1,52	10260	1,40	-0,13
Pest	57863	9,55	73247	9,98	0,42
Somogy	19378	3,20	23497	3,20	0,00
Szabolcs	25319	4,18	29257	3,98	-0,19
Tolna	13170	2,17	15323	2,09	-0,09
Vas	13329	2,20	15852	2,16	-0,04
Veszprém	21093	3,48	24881	3,39	-0,09
Zala	18335	3,03	23178	3,16	0,13
Összesen	605794	100,00	734236	100,00	0,00

Forrás: Ipari Szemle, 1998/2. 49 o.

5. táblázat

A vállalkozói hitelállomány alakulása

	1994 December		1997 Október		százalék
	Mrd Ft	kisvállalkozások aránya	Mrd Ft	kisvállalkozások aránya	
Kisvállalkozási hitel	89	10.17	64	3.79	71.91
Teljes hitelállomány	875		1690		193.14
Kisvállalkozási betét	31	5.59	65	7.08	209.68
Teljes betétállomány	555		918		165.41
Kisváll. nettó hitelállomány	58	18.13	-0,5	-0.06	
Teljes hitelállomány	320		772		241.25

Forrás: mint a 4. táblázatnál

6. táblázat

A vállalkozások által fizetett adók megoszlása Magyarországon

Vállalkozói kategória	adó (Mrd Ft)			megoszlás (százalék)		
	1992	1994	1995	1992	1994	1995
Mikro	15	28	26	23,4	24,6	26
Kicsi	9	20	18	14,7	17,7	18,1
Közepes	11	19	24	16,9	16,4	24,3
Nagy	29	47	32	45,0	41,3	31,6
Összesen	63	115	100	100,0	100,0	100,0

Forrás: Külgazdaság, 1998/1. 54 o. adóhivatali adatok alapján.

7. táblázat

A vállalkozói adókedvezmények megoszlása Magyarországon

Vállalkozói kategória	összeg (Mrd Ft)			megoszlás (százalék)		
	1992	1994	1995	1992	1994	1995
Mikro	12,3	2	0,6	36,4	5	3,1
Kicsi	5,5	3,6	1,4	16,3	9,3	7,1
Közepes	7,1	10,8	3,5	21,2	27,5	18,1
Nagy	8,8	22,8	13,9	26	58,2	71,7
Összesen	33,7	39,2	19,4	100,0	100,0	100,0

Forrás: mint a 6. táblázatnál

8. táblázat

A vállalkozói támogatások alakulása Magyarországon

Vállalkozói kategória	összeg (Mrd Ft)			megoszlás (százalék)		
	1992	1994	1995	1992	1994	1995
Mikro	5,8	13,3	19,4	16,9	19,1	21,2
Kicsi	2,7	8,2	10,3	7,9	11,7	11,3
Közepes	8,5	19,9	21,9	24,8	28,5	23,9
Nagy	17,3	28,4	39,8	50,4	40,7	43,5
Összesen	34,4	69,8	91,5	100,0	100,0	100,0

Forrás: Külgazdaság, 1998/1. 55. o.

9. táblázat

A vállalkozások átlagos nettó adóterhelése*

	1992	1994	1995
Mikro	-0,30	0,67	0,23
Kicsi	0,10	0,55	0,30
Közepes	-0,43	-0,57	-0,04
Nagye	0,10	-0,08	-0,37
Összesen	-0,09	0,09	-0,05

*Megjegyzés: nettó terhelés = adó-támogatás-adókedvezmény/a nettó bevételre vetítve.

Forrás: mint a 8. táblázatnál

Hivatkozások

- Ábrahám Á.,-Tóth I. J., (1996): Jövedelemszerkezet és az adótehermegoszlás. Közgazdasági Szemle, 43. évf. 4. sz. 277-302. old.
- Balázs J., (1998): Az iparvállalatok strukturális átalakulása. Társadalmi Szemle, 53. évf. 6. sz. 95-103. old.
- Bencze V., (1998): Vállalkozói típusok és a tervezés. Statisztikai Szemle, vol. 76. évf. 2. sz. 165-174. old.
- Benedek T., (1997): Vezetési dilemmák közép vállalatoknál. Vezetéstudomány, 28. évf. 5. sz. 56-60. old.
- Borszéki Zs., (1998): A belpiac perspektívái. Külgazdaság, 42. évf. 5. sz. 4-15. old.
- Bruszt L.,-Stark, D., (1998): Postsocialist Pathways. Cambridge and N.Y.: Cambridge University Press
- Cotter J., (1996): Distinguishing between poverty alleviation and business growth. Small Enterprise Development, 7. évf. 2. szám, 49-52. old.
- Chikán A., (1997): Vállalati hálók a magyar gazdaságban. Gazdaság-Vezetés-Vállalkozás, (6-7.) sz. 25-33. old.
- Diczházi B., (1998): A magyar gazdaságnövekedés szektorai. Valóság, vol. 41. és 5. sz., 20-26. old.
- D. N. (1998): Szigorítják a közbeszerzést. Magyar Hírlap, június 5.
- Dóczy L., (1998): Átfogó felmérés az EU-csatlakozás eredményeiről és feladatairól. Üzleti 7, 3. évf. 22. szám
- Éder I.,-Fertő I.,-Herbst Á.,-Mohácsi K., (1998): Kisvállalkozások az agrárszektorban. Budapest: MVA Kutatási Füzetek, 8. sz., 44. old.
- Fónagy J., (1998): Nem vagyok elméleti ember (Marnitz, I. interjúja). in: Népszava, július 25.
- Gábor R. I., (1994): Kisvállalkozás Magyarországon – virul, vagy satnyul? Közgazdasági Szemle, 41. évf. (7.-8.) sz. 709-721. old.
- Gergely I., (1998): Tíz éves az adóreform. Közgazdasági Szemle, 45. évf. 4. sz. 333-352. old.
- Golikova, V.,-Avilova, A. (1997): State support for the development of small business in Russia's regions. Communist Economies and Economic Transformation, 9. évf. 3. szám, 423-431. old.
- Holden, P. (1996): The enabling environment for Latin-American business. Small Enterprise Development, 7. évf. 3. szám, 28-36. old.
- Jarvis, S.,-Pudney, S., (1996): Redistributive policy in a transition economy: the case of Hungary. In: Newbery, D. szerk.: Tax and Benefit Reform in Central Europe. London: Centre for Economic Policy Research, 49-84. old.
- Kállay L. és társai (1997): A kis- és közép vállalkozások helyzete. 1997. évi jelentés. Budapest: Kisvállalkozás-fejlesztési Intézet, 18. old.
- Kállay L.,-Kissné Kovács E.,-Vörös T., (1997): A kisvállalkozások adminisztratív terheinek mérséklését szolgáló deregulációs intézkedések, I. és II. rész Ipari Szemle, 17. évf. 5. szám. 66-68. old. és 6. szám 52-55. old.
- Kaufmann, D. (1997): The missing pillar of a growth strategy for Ukraine: institutional and policy reforms for private sector development. Harvard Institute for International Development, Development Discussion Paper, 603. szám, 37. old. (Szept.)
- Koltay J., (1993): Tax reform in Hungary. in: Székely P. I.,-Newbery D. M., szerk.: Hungary an Economy in Transition. Cambridge – N. Y.: Cambridge University Press, 249-269. old.
- Kornai J.,-Csontos L.,-Tóth I. Gy. (1997): Adó tudatosság Magyarországon. Századvég, új folyam, 1. évf. 2. szám
- Kőhegyi K., (1998): Kisvállalkozások a nagyvállalatok mellett a kilencvenes években. Külgazdaság, 42. évf. 1. szám, 45-60. old.
- Laki M., (1998): A növekedés kis motorjai? Üzleti 7, 3. évf. 23. szám
- McLaren, J., (1998): Black markets and optimal avoidable taxation. The Economic Journal, 108. évf. 448. szám, 665-674. old.
- Miklós L., (1998): A jövedékiadó-törvény a vártnál kedvezőbben hatott. Marnitz, I. interjúja. In: Népszava, május 13.
- Müller, K. (1998): The new pension orthodoxy and beyond – reforming old-age benefits in Central Europe. Budapest: Kopint-Datorg Discussion Papers, 50. szám (március)
- Nagy G., (1998): Gyenge a hazai adómorál. Népszava, május 20.
- Nitsch, M., (1996): Pension reforms in Latin-America. Genf: II. Reports and Studies, 1. szám
- Román Z., (1997): Vállalkozás- és kisvállalkozás-kutatás. Vezetéstudomány, 28. évf. 12. szám, 47-53. old.
- Román Z., (1998): Az EU csatlakozás és a kis- és közép vállalatok szerepe. Közgazdasági Szemle, 45. évf. 1. szám, 69-83. old. – újraközli: Gazdaság, 1998. tavasz
- Semjén A., (1998): A magyar adórendszer a kisvállalatok szemszögéből. Külgazdaság, 42. évf. 6. sz., 27-47. old.
- Sóvári M.,-Tinnyei M., (1997): Szigorítanak a rokkantsági nyugdíjak rendszerét. Népszava, május 4.
- Székács A., (1998): A kisvállalkozások támogatása az USA-ban. Vezetéstudomány, 29. évf. 5. szám, 39-43. old.
- Tibor Á., (1997): Vállalkozás-támogatás – lesz-e nálunk is evidencia? Gazdaság-Vezetés-Vállalkozás, 5. sz. 17-25. old.
- Tinnyei M., (1998): Az adóhivatalhoz került a tb-járulék beszédese. Népszava, ápr. 17.
- Torecko, J.,-Kolshorn, R., (1996): Promoting entrepreneurship – the CEFÉ method. Small Enterprise Development, 7. évf. 4. sz. 39-48. old.
- Tóth I. J., (1998): A magyar vállalatok tulajdonosi és piaci kapcsolatai. Közgazdasági Szemle, 43. évf. 6. szám, 591-615. old.
- Varga J., (1998): Nem a multiktól függ a versenyképesség. (Bálint Tóth J., interjúja.) Népszava, június 2.
- Várkonyi I., (1998): Reform értékű adóváltozások jövőre. Népszava, július 29.
- Vereczkey Z., (1998): Korruptiómentes közigazgatásra számít a

Pest megyei kamara. (Varga E. interjúja). Napi Magyarország, június 3.

Voszka É., (1995): Az agyaglábakon álló óriás. Budapest: a Pénzügykutató Rt. és a Perfekt Rt. közös kiadása

Lábjegyzet

1 A tanulmány a CIPE/USAID által finanszírozott „Kisvállalkozások adózási és piaci környezete” című kutatás keretében született. Köszönettel tartozom Lányi Kamilla, valamint az 1998. jún. 26–27-én az EACES és a Konjunktúra Kutatási Alapítvány által rendezett konferencia többi résztvevőjének észrevételeikért.

2 A részanyagok többsége a Külgazdaság hasábjain folyamatosan jelenik meg, ahol a műhelyvitákról is tájékoztattak. Részleteket a Magyar Hírlap és a Figyelő is közölt.

3 1988–93 között Magyarországon az álláshelyek negyven százaléka szűnt meg, azaz szinte minden második ember elvesztette állását, miközben minden negyedik fiatal nem is kezdett el rendszeres kereső munkába járni.

4 A dolgozók 20 %-a szervezett (főleg a közszolgáltatban); az egyesületek után is féltucat munkaadói érdekképviselő marad, az ÉT-egyeségeket nem tartják be.

5 E felfogásban az állami állás elhagyása büntetendő, a vállalkozói kockázati prémium ismeretlen, a vállalkozó nettó jövedelemszintje a munkabérhez közelítendő. Az 1995. évi adókedvezmények ellen még 1998-ban, a legfelső bírói ítéletet követően is érezhető ellenállás jól mutatja, hogy az adóhatóság miként értelmezi a saját feladatát.

6 Ezt jeleníti meg a Jospin-kormány munkapiaci kezdeményezése: a több munkahely nem azt jelenti, hogy mindenkinek 8-tól 4-ig kell egy helyben ülnie.

7 Ezt az ötletet szinte egy időben vetette föl egy pénzügyminisztériumi vezető (Székács, 1998, 42. o.) és a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara (v. ö. Népszava, 1998 ápr. 20.). A gazdasági minisztérium új államtitkára utóbb már csak (egységes szempont szerint) központilag koordinálná e különféle pénzék elosztását (Fónagy, 1998).

8 A Grameen-bank Banglades-ben az egyik legsikeresebb világ-banki fejlesztési kezdeményezésként rendkívüli eredményeket ért el épp e téren. Mivel a családi költségvetést a nők kezelik, kis ráfordítással nagy szegénységnyírást értek el.

9 Mint Tóth István János megjelenés alatt álló tanulmánya bemutatja, Budapesten és a nyugati országrészekben már 1997/98 fordulóján a vállalkozások bővítése előtt álló akadály a képzett munkaerő hiánya volt.

10 A külföldi verseny épp e vállalati kör számára egyáltalán nem helyettesítheti a potens versenypolitikát, amint Bara Zoltán rész tanulmánya is igazolja.

11 Például a központi, az önkormányzati és az önrészesedési rész egy-egy harmados aránya (az utóbbi tételt az érdekképviselési hozzájárulás is csökkenthetné) a piaci feltételeknél kedvezőbb, de a pazarló ingyenes elosztást mellőző megoldás lehet adótanácsadói vagy számviteli, jogalkalmazási és piacismereti ügyekben.

12 A szabályozásnak általában és az adózási/támogatási politikának különösen nem lehet más alapelve, mint a tevékenységek és a szereplők közti semlegesség.

13 A Magyar Kézműves Kamara legutóbbi felmérése szerint egyébként – a kamarák által követelt – olcsó hitelek túlnyomó része is a sikeres, gazdasági vállalkozókhöz jutott (ismerteti: Népszabadság, 1998. július 25.)

14 Félrevezető, ahogy a pénzügyminisztériumi szakértők rendre csak az adóterhelés nemzetközi egybevetését végzik el, holott a társadalombiztosítási járulék, a szolidaritási járulék és hasonlóak is tartalmilag adót/közterhet jelentenek. A vállalkozás szempontjából végső fokon a konszolidált, összesített közteher szint a perdöntő, nem pedig az, hogy ez milyen címeken sújtja.

15 Tudomásom szerint sem a pénzügyminisztérium, sem a vagyongyűnkötség nem rendelkezik – különösen naprakész formában – olyan kimutatással, ami konszolidáltan mutatja be azt, hogy az adófizetők összessége számára végeredményben mekkora áldozatot jelent(ett) az egyedi kedvezmények és mentességek sora. Az államháztartási törvény – és a makroökonómiai szempontok – szerint ezt az éves költségvetés szerves részeként kellene külön mellékletben a törvényhozás elé tární jóváhagyás céljából, évről-évre.

16 A Népszava 1998. évi 7. hó 29-i számban megjelent írás viszont állítja: 35 millió forintot mintegy 120 millió forint ráfordítással hajtottak be.

17 Az utóbbiak által a nehézkes és késői fizetés miatt érvényesített áremelések összességét sem vette számításba még senki, pedig inflációs környezetben és működő csődtörvény mellett ez aligha elhanyagolható nagyságú és arányú.

18 Ekkor minden olyan szabály automatikusan érvényét veszítette, amelynek érdekében három hónapon belül senki sem emelt szót. Így túlnyomórészt a törvények maradtak életben, a körlevelek, vezetői utasítások, tűzrendészeti előírások és más alacsony jogállású útmutatások jó része elhullott.

19 A jelenség felszámolódásáról empirikus alapon ld. Tóth (1998) részletes elemzését.

20 Ez tenné megvalósíthatóvá a kisvállalkozásfejlesztési intézet javaslatát ezen adatok elektronikus (és kölcsönös) lekérdezhetőségéről, ami az ügyintézészt drasztikusan csökkentené. V. ö. Világgazdaság, 1998. július 16.

21 Az a tény, hogy az 1995. évi adójogszabályok értékeléséről a Legfelső Bíróságnak kellett 1998 tavaszán jogegységi ítéletet hozni, már jelzi, milyen eltérő értékelésre adott módot az eredetileg kiadott szabályozás. 1998 augusztusában egyébként az APEH még mindig nem tudja, kinek kell fizetnie és mennyit...

22 Legutóbb épp 1998 nyarán számoltak be olyan esetekről, amikor ugyanaznap az APEH, a VPOP és a tb is ellenőrzött vállalkozókat. Forrás: Napi Magyarország, 1998. júl. 23.

23 Külön témakör lenne a mezőgazdasági kisvállalkozás helyzetének és sajátosságainak föltárása, ami kívül esett a jelen projektum keretein. A téma jó áttekintését adja Éder és szerzőtársai (1997).

24 Miközben a fogyasztóvédelem nem tudta bezártni a hírhedten túlszámlázó vendéglátó helyeket, az adóhatóság, a KÖJÁL és a kereskedelmi felügyelet tetszőleges összegű bírság kiszabásával hetekre-hónapokra kiűtheti a kiszemelt vállalkozót. Ha utóbbi esetleg rá is szolgált sorsára, az elintézés módja és önkényessége sokatmondó.

25 A hatásmechanizmus formális leírása Lackó Mária rész tanulmányában olvasható.

26 Mint épp az osztrák példa mutatta, ily módon a formálisan leépült hivatali szféra káderei tudtak elhelyezkedni a magánszektorban. V. ö.: Világgazdaság, 1998. júl. 22.

27 Ld. erről Bara Zoltán rész tanulmányát.

28 A reállízing, a VWM, és a Postabank részvények tulajdonosai például ezt más tapasztalatból tudják.

29 Legutóbb az MKIK épp a kereskedőknek követelt ilyesmit; a búzáválság kapcsán pedig a termelők, s a forgalmazók. V. ö. Magyar Hírlap, 1998. július 23.